

»iz oči v oči« povedati, kaj pravzaprav mislijo o *Perspektivah*. Saj: zakaj se pravzaprav tako previdno ogibajo temu osrednjemu vprašanju? Zakaj se *Sodobnost* v odnosu do *Perspektiv* ni »opredelila«?

Zato, ker ji je bilo to onemogočeno. Dokler so bile *Perspektive* še tu, so se na straneh *Sodobnosti* neredko pojavljale polemike z njimi. Ne akademsko brezbarvne. Ostre. Plodne. Toda danes *Perspektiv* ni več. In tako je tudi diskusija z njimi onemogočena.

Iz izjave, ki smo jo podpisali, je dovolj jasno razvidno, da je po našem mnenju edini plodni in konstruktivni, da, edini možni način reševanja kulturnih problemov diskusija in dialog. Toda *Perspektiv* ni več in zato tudi diskusija z njimi ni možna. Če bi hoteli danes »opredeljevati« svoje stališče do *Perspektiv*, bi nam preostala samo še kategorična obsodba nekoga, ki ne more več odgovoriti — ali pa zagovor obsojenca, ki so mu odvzeli pravico do obrambe. Kar se tiče obsodbe, so jo izrekli že drugi. Zagovarjati pa bi se morale kajpada *Perspektive* same — toda *Perspektiv* ni več. Ne dvomim, da bi bilo potrebno prediskutirati stališča *Perspektiv* — toda *Perspektiv* ni več. Čemu zdaj ugotavljati krivca, ko je pa eksekucija že izvršena?

Vprašanju našega odnosa do *Perspektiv* se torej nismo izognili niti »srečno« niti »ponevedomas«, kot meni tovariš Vidmar, ampak smo hoteli z a v e s t n o in n a m e n o m a poudariti ravno to, da je potrebno najprej razčistiti vprašanje, zakaj je bilo vprašanje *Perspektiv* preneseno s kulturnega nivoja na pravnega: šele potem bo mogoče s kulturnega stališča diskutirati o *Perspektivah*. Danes je namreč nemogoče diskutirati o *Perspektivah* samo s pravnega stališča, se pravi s stališča policaja ali pa advokata.

Zato nam ni čisto jasno, kako da je za tovariša Vidmarja prav zdaj, ko *Perspektiv* ni več, postal naš odnos do *Perspektiv* »osrednje vprašanje?« Na kaj pravzaprav misli, ko zahteva »odločen boj za kulturne vrednote s kulturnimi sredstvi« itd.? Očitno se njegov koncept kulture precej razlikuje ne samo od koncepta, ki so ga zastopale *Perspektive*, ampak tudi od koncepta marsikoga drugega. Zato bi nas prav gotovo zelo veselilo, če bi nam ta koncept ob priliki podrobneje pojasnil.

Jan Makarovič

O SPRENEVEDAVI »SITUACIJI«

Zadnje čase vsi nekam pogosto izgovarjamo besedo »situacija«, kot bi se s tem kdove zakaj poskušali izgovoriti in oprati sami pred seboj, češ da je pač »situacija« taka. Pod tem izrazom pa si predstavljamo neko splošno stanje stvari in odnošajev krog nas, ki nas silijo v tako in ne drugačno, torej strogo odrejeno delovanje. To objektivno stanje stvari, »situacija«, je videti kot da se ustvarja sama iz sebe, neodvisno od nas — in še več: to je tisti objektivni prostor, ki nas pogojuje in vlada; tudi alienira seveda, saj nam narekuje dejanja, ki jih sicer najbrž ne bi nikdar omišljali. Do zdaj kaj pripada globalno o tej »situaciji« nismo razpravljali, zadovoljevali smo se s površinskimi, splošnimi oznakami in diskvalifikacijami. »Trdimo, da sta boj za svobodo ustvarjanja in mišljenja in boj za resnične kulturne vrednote imanentni sestavni del slovenske kulturne tradicije. Hkrati trdimo, da *Perspektive* k temu boju niso prispevale. Čim dlje so izhajale, tem razvidnejše je bilo, da je kritika umetniških in kulturnih pojavov, ki so jo započele, brez vsake racionalne podlage in v

bistvu naravnava *ad hominem*.« (Tit Vidmar) »Tovariš urednik, z oceno anti-kulturne in antidemokratske vloge *Perspektiv* v članku Tita Vidmarja se strinjam.« (Mitja Mejak) Univerzitetni odbor Zveze študentov Jugoslavije se je skliceval na »današnjo konstelacijo sil«, ki da je v njej bila ukinitve *Perspektiv* »nujna«. Tako se je v bistvu celo »situacija« sama začela izgovarjati sama nase. — Tit Vidmar se zavzema za zvišeno, goethejansko-vidmarjansko sorto lepo-dušniške kulture: »Kar zadeva kulturne delavce, je po mojem pri tem mero-dajnejša in uspešna pot ustvarjanja resničnih kulturnih vrednot in dosledno vztrajanje na kulturnih pozicijah, skratka opravljanje svojega elementarnega dela in poslanstva, ne pa izživljanje v političnem sprenevedanju in verbalizmu.« Eno je torej »dosledno vztrajanje na kulturnih pozicijah,« drugo »pa izživljanje v političnem sprenevedanju in verbalizmu.« Konsekvenca je plod »situacije« in je povsem očitna: razdeljujemo torej Slovenci svojo družbo (ko jo že imamo) dosledno v »kulturne« delavce in v »oblast«. In če se »kulturni delavci« ne bojo vtikovali v »oblast«, jih bo ta pač pustila lepo pri miru. In »ustvarjanje res-ničnih kulturnih vrednot« seveda tudi. Če ne, pa ... Žal spet »situacija« kaže, da se je Tit Vidmar uštel: očitno je namreč zlati čas nedolžnih kranjskih muz minil. Kranjske muze so se naveličale eteričnega in neoskrunjenega navdihovanja, se zavedele svoje zvezanosti z družbenim občestvom, ki mu pripadajo, in so kakor Sartrov Hoederer potopile roke do komolcev v blato. Očitno ni več mogoče govoriti o »vitalnosti, kreativnosti in prodornosti« kulture ločeno od drugih nivojev družbenega stvarjanja, denimo, od političnega. Čimbolj postaja kultura resnična integraliteta pričujočega družbenega prostora, toliko manj je »čista«, se pravi, toliko bolj postaja realna, suverena družbena sila, izraz celovitega socialnega prizadevanja, kolikor manj je zgolj reprezen-tančni družbeni ornament, kolikor manj deluje kot izraz samodopadljivosti družbe same navzven iz te družbe (navznoter pa malo ali nič); kolikor je samo krizantema na fraku. Kultura na pričujočem nivoju družbenega razvoja ima-nentno, iz sebe same, iz svoje čistosti, očitno ne more prav uspešno socialno učinkovati. Očitno je, da je v takšnem trenutku prvo znamenje podružabljanja »čiste«, »immanentne« kulture prav nje »politizacija«. Če shematiziramo: prej od sile ostri disproporcije med »politiko« na eni in »kulturo« na drugi strani se je vendarle vsaj nekoliko skrhal; zdaj se bo začelo sodelovanje. Kultura kot immanentna kritika se bo seveda odrekala akademizmu in klasicizmu in bo prav v imenu kritičnosti postala brezobzirna, neposrednejša v tej brezobzirnosti, mogoče tudi »surova«. Pogubila se s tem najbrž ne bo. Kvečjemu pragmatizirala v imenu celostnega družbenega angažmaja; in prav v imenu te svoje družbene integralitete se bo morala odreči svoji »čistosti«, »elementarnosti« in vidmar-janstvu.

»Situacija«, ki v njej bivamo, pa ima tudi kanček tragičnosti v sebi: kulturni delavec, pa naj je še tako malo navezan na značilno slovensko lepoumniško kulturno izročilo, je moral občutiti in spoznati, kako odmevnejši in učinkovitejši je *izven* svojega normalnega delovnega območja kot pa znotraj njega. Kako ga »situacija« dela mimo njegove volje in mimo njegovega delovnega napa za močno »politično« silo, na kateri potem druga »sila« dokazuje svojo moč. Ustvarja se umetna konfliktna situacija. — Opisal bom droben, ampak prav zaradi »situacije« nekoliko dramatiziran primer.

Še prej pa se bom še enkrat vrnil k Titu Vidmarju. Očitno je, da se na straneh svojega časopisa — torej znotraj svojega delovnega področja — za-

vzema za kulturo proti »političnim mahinacijam« samo deklarativno. Prav na straneh tega časopisa — in v horizontih tega delovnega območja — so prav pridno pomagali spreminjati neka poudarjeno kritična, ampak še vedno kulturna, torej politično ne zlonamerna, prizadevanja v vulgarno politično silo. Vulgarno, ker je bila zgolj formalna in samo vnanja in ker je bila politična proti svoji vsebini. Ne mislim moralizatorsko povzdigovati prsta in trditi, da je s tem bilo izvršeno nad kulturo kdovekako »surovo« dejanje, mislim le, da se je s tem znova dokazala zmagovitost »politike« nad »kulturo« oziroma vsaj razmerje praktičnih družbenih možnosti prve pa druge. Pri tem pa prav tako nimam v mislih že omenjenega članka Tita Vidmarja (*Odločnost in zmernost*) z dne 2. junija 1964.

V mislih imam publiciteto, ki jo je doživel neuprizzorjeni in nenatisnjeni dramski feljton v dveh dejanjih *Topla greda* Marjana Režanca, publiciteto, ki se po obsegu in značaju bliža znanim *croniques scandaleuses*. Med 2. in 11. junijem 1964 je v *Delu*, *Ljubljanskem dnevniku*, *Večeru* in *Nedeljskem dnevniku* izšlo okrog petnajst prispevkov, ki so razpravljali o neki stvari in o načinu te stvari ter še o nje surovi kulturi, te stvari pa v resnici sploh ni bilo. Bil je samo nje pojav, »dogodek«, škandal, slutnja neke razburljive kritične fenomenologije, pojav, razburljiv in privlačen kot slutnja, niti ne kot možnost. Ne kot možnost za kritiko nekih drugih pojavov, ampak kot škandalozen dogodek, kot špektakel. Dogodek v mestu Gogi. Če primerjamo publicistiko, ki jo doživi, denimo, gledališka predstava, ki se normalno odigra od začetka do konca, ki torej je, s publiciteto, ki jo je doživela neeksistentna *Topla greda*, bomo zlahka spoznali, kje so veličastne prednosti tega, da te ni. Ampak bodimo dosledni: s tem, ko me ni, najbolj sem. O Konkordat, o dolina šentflorjanska! ... *Topla greda* je postala prava mitična podoba zatiranja. Ta zatiranec pa sploh ne ve, zakaj ravna slabo z njim. In drugi, ki ga častijo in mitizirajo, prav tako ne; lahko pa je v resnici velik nepridiprav. In tisti, ki ga zatirajo, prav tako ne vedo, kaj da je v resnici; lahko je celo velika blaga duša in nemara celo koristna blaga duša. — Zakaj bi ga torej — nespoznavnega in nebivajočega — spreminjali v mit oziroma ga zatirali?

Pisateljjevanje o *Topli gredi* pa se je — in temu se človek najbolj čudi — končalo tako, kot se je začelo: brez kakršnegakoli védenja oziroma spoznanja, samo od sebe. Škandal je potihnil, sprenevedanja je konec, razboriti glumači, ki so se dejavno vključili v igro, so pozaspali. In tako še vedno ne vemo, kdo je organiziral tiste demonstrante iz Polja pri Ljubljani, kdo jim je preskrbel informacije o vsebini drame in s kakšnim namenom. Ne vemo niti, kaj to sploh je, ta *Topla greda*, ali je res ogrevan prostor za neko skupino sredi te naše družbe, prostor, ki ga ta skupina ima, drugi pa ne — ali je več ali manj; in ali je sploh kaj drugega.

Dobili smo samo svoj škandalček, veter v prahu. Zabavico za kratek čas, ki je zdaj za nami. To je tista »domača umetnost«, ki ima na čelu zapisano geslo »Ejduš« in »ga že 'maja!« in ki je o njej leta 1907 v Trstu predaval Ivan Cankar. O vsebini te umetnosti (kdo lahko reče, da ni umetnost?) pa ne vemo ničesar. Premaknili smo se torej še za ped globlje: s tem, ko nas ni, najbolj smo. Kulturnemu delavcu smo vzeli pravico do dela — takega ali drugačnega — ko smo ga že kar precej po začetku a priori onemogočili in ~~ma~~ — v imenu katere »čiste« kulture? — rekli, naj bo raje kar lepo tiho. Škandal in ves publicistični špektakel pa le imamo. In to je glavno.

Andrej Inkret

Znašel sem se v absurdni situaciji, »na robu pameti«: še vedno sem konstitutivni del svojega družbenega prostora, realizirati pa se morem — po lastni kreativni volji — samo navznoter, v svoji čisti notranjosti, medtem ko mi navzven — v samem prostoru, ki pa je edini zares realen — tuja moč substančno odreja pozicijo, ustvarjalni radij in funkcijo. Skratka: določa mi, kaj moram biti in kaj smem počenjati. Je pa disproporcija med tem moranjem in to mojo voljo; v njej pa nobenega anarhizma. Zgubil sem pol svoje resnice, celovitost mojega odnosa do družbe je prišla na kant. Moja pozicija v družbi je tragična na klasicističen način: s tem ko se postavljam po robu družbeni konvenciji, ko skušam preseči meje, ki jih postavlja mojemu delu in kritiki, me v resnici postavlja pred polom. Postajam sovražnik družbe; sovražnik interesne sorte. Klasicizem tega odnosa tiči v formalni naravi spora: determinante, znotraj katerih moram delati, so metafizična, končna domislica te družbe. Družbeni odnosi pa seveda nikdar ne morejo biti nekaj končnega, saj so procesoidni, ves čas nastajajoči. Ravno tako ne more biti noben spor z nobeno družbo nikoli večno zaganjanje ob en in isti zid. Zategadelj je tudi tale moja stiska stvar samo tegale dneva. Paradoks pa postane usodnejši, če dobim v tej situaciji diskvalifikacijo s predznakom končnosti (vsaj za nazaj), če se morem premakniti s pozicije žrtve in diskvalificiranca samo s tem, da priznam tisti zid, ob katerem si razbijam glavo, za dokončnega, in če zamišljam svojo akcijo vzporedno z zidom, ne pa z njim navzkriž. Zid je namreč precej debel in še kar trden.

Tako kot družbeni človek v resnici težko da sploh še eksistiram. Vsaj v vsej svoji celovitosti ne. Kultura, ki jo zganjam, se je znašla pred zidom: lahko bi se zaprla sama vase, postala samozadovoljen polž v svojem roževinastem kabinetu ali pa se spremenila v del zidu, ki je postavljen pred družbo. Eno in drugo bi jo kot kreativni del družbenih odnosov negiralo. Postala bi ali politika ali pa esteticistična metafizika, dekorativni element na tistem zidu, kot bršljan na priliko. V obeh primerih bi seveda prišla ob svoj celoviti stvarjavski proces, postala bi čistih rok in na videz večna ali pa interesna.

— Nekaj dni potem, ko sem napisal in oddal v uredništvo zgornjo gloslo, me je notica na osmi strani *Dela* z dne 4. julija 1964, ki sporoča, da je *Topla greda* prepovedana, prepričala, da v tem primeru le ni šlo za nedolžen »dogodek v mestu Gogi«, samo za teater. Zato sem moral h glosi »O sprenevedavi situaciji« dodati še pričujoči P. S. —

Kultura, ki jo zganjamo, namreč noče biti čistih rok in na videz večna. Hoče biti hkrati družbena sila, realna in učinkovita, in negacija inertnega dokončno veljavnega prosvetljenstva in pedagogike. Hoče ostati to, kar je bila v svojem izvoru: globalna rezultanta neke zgodovine in odnosov znotraj le-te zgodovine. Ne politična praksa, ki je pragmatična, ampak globalna vez med preteklostjo in prihodnostjo, projekt in potreba mentalne preobrazbe. Žal pa je bilo spoznati, da ni samo od nje odvisno, če bo taka v svojem socialnem funkcioniranju (v komunikativnih procesih) tudi ostala. Ali je moj »spor« z družbo vnanje politične in interesne narave ali celovite kulturne sorte, ne morem določiti sam. Moje znotranje bistvo torej očitno kreira nekdo drug. Druga plat

problema izvira povsem logično iz prve: lahko sem namreč v celoti prepovedan, negiran. S *Toplo gredo* je zdaj približno tako, kot je bilo pred nekaj meseci s filmom *Mesto* in romanom *Cangi*. Prepovedana je, ne da bi mogli na podlagi vsebinskih razpravljanj presoditi, kakšna je njena resnična vsebina in jo na nivoju serioznih analiz tudi odkloniti ali ji pritrditi. S tem pa je delo dobilo predznak absurda: komunikacija, ki ji je bilo namenjeno, se je hierarhizirala. Špet se je nekdo postavil in odloča v imenu družbe: določa, kaj bo »družba« dobila in česa ne bo dobila, ker ne sme, ker je to prepovedano in ker ji lahko škodi. Ker je tokrat ta nekdo justica, je jasno, da je stvar dokončna.

NAŠA PROTISLOVJA*

Odgovornega urednika študentske *Tribune* je odstavilo predsedstvo Univerzitetnega odbora (kar je potrdil tudi plenum) pred izdajo zadnje številke v študijskem letu z obrazložitvijo, češ da je neodgovorno urejal list. Očitali so mu, da je *Tribuna* pristransko obveščala študentsko javnost o spornem delu vsebine *Perspektiv* in o dogodkih okoli te revije ter s tem bistveno vplivala na razpoloženje študentov; uredniški odbor in odgovorni urednik da nista zagotovila take usmerjenosti lista v tem konkretnem primeru, ki bi skušala razkrivati negativne težnje v tej reviji... Koliko je bil ta očitek utemeljen, dokazuje pač najbolje zadnji letnik *Tribune*; omenim naj le, da je uredništvo v 9.—10. št., ko je uvedlo na tretji strani aktualno polemiko, pozvalo k sodelovanju vse študente in med drugimi predlagalo tudi diskusijsko temo o vlogi slovenskih književnih revij. O reviji in dogodkih okoli nje je bilo v listu objavljenih več nasprotujočih si mnenj. Uredništvo *Tribune* se je pred objavo tistih člankov, ki so nasprotovali ukinitvi revije in prikazovali vsebino inkriminiranih člankov z vidikov, ki so bili v nesoglasju z »uradno interpretacijo«, večkrat sestalo in bodrilno razpravljalo o njihovi vsebini; brez diskusije in mnogokrat v zadnjem hipu pa je objavljalo prispevke, ki so zagovarjali storjene ukrepe. Obe dejstvi sta tako očitni, da ne gre posebej dokazovati, saj so jih priznali na več sestankih tudi tisti, ki so očitali uredništvu *Tribune* pristranost. Pojavilo se je torej vprašanje, v čem je bila ta pristranost. Zdaj je prišlo do obrazložitve, da uredništvo zato ni postopalo pravilno, ker si ni v dovoljni meri prizadevalo poiskati tiste avtorje, ki bi zagovarjali ukinitve revije in razgaljali njene negativne težnje — da bi bila dolžnost uredništva spodbujati te avtorje, da bi take članke napisali, in da je uredništvo ravnalo napak, ker je objavljalo vse članke, ki so prispeli, ne da bi jih filtriralo po določenih »političnih« kriterijih, češ da časopis ni »koš za odpadke«. S tem pa se je odprlo vprašanje koncepta, po katerem je skušalo uredništvo oblikovati glasilo slovenskih študentov in ki ga je nameravalo fiksirati v statutu *Tribune*. Prav ob tem konceptu je prišlo med predsedstvom UO in uredništvom *Tribune* do osnovnih nesoglasij, ki so pogojila vsa opisana očitanja in katerih zadnji fakt je bila odstavitev odgovornega urednika in odstop celotnega uredništva, zakaj le-to ni odstopilo iz solidarnosti ali zavoljo neke kvazinačelnosti, marveč zato, ker po odstavitvi odgo-

* Objavljamo članek o nekaterih vprašanjih, ki so bila letos v središču pozornosti študentov ljubljanske univerze, ker so ta vprašanja tudi del našega kulturnega dogajanja. — *Op. Ur.*